

Борис Иванов

РОЛЯТА НА ЙОСТЕН УНДЕН ЗА УКРЕПВАНЕ НА ПРИЯТЕЛСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ
МЕЖДУ ШВЕЦИЯ И БЪЛГАРИЯ

"...за да напомня на вѣчни време-
на справедливата и човеколюбива
присѣда..."

Из бронзовата плоча на връх
"Професор Унден" в Родопите.

За повечето обикновени българи Швеция беше преди тридесет - четиридесет години почти непозната страна. Тя беше преди всичко едно географско понятие, което се сливаше с представата за Севера и скандинавските страни и се изчерпваше със Стокхолм, необятните гори, езерата, ледниците, красивите бели нощи и лютата зима, както и с тихите и снажни синеоки хора, които населяват тая миролюбива и индустриално развита северна страна. И макар че през последните двадесет години търговските и културните връзки между България и Швеция се разшириха значително и притокът на туристи към китните черноморски плажове и курорти се увеличи, за обикновения български гражданин Швеция си остава все още една сравнително богата, миролюбива и приказно красива, но все пак твърде делачна и недостатъчно познатата страна. Не е така обаче за специалистите. От някои проучвания, които се направиха в последно време от българската историчка н.с. Живка Дамянова, и в резултат на които през 1980 год. се появи книгата "Гласове от седем века", съдържаща копия от ценни славянски ръкописи, стари карти на България и българските земи, както и дневници на шведи, посещавали България през различни времена и поводи, се вижда, че контактите между Швеция и България са били изненадващо оживени и датират от

стародавни времена.¹ От публикуваните документи може да се установи, че шведите са проявявали жив интерес към българския народ и неговата нерадостна съдба още през време на турското робство изпитвали са искрени симпатии и съчувствие към борбата му за национално освобождение, а по време на Априлското въстание през 1876 година Швеция е една от първите страни в Европа, в която се публикуват кореспонденциите на американския журналист Дженерариъс Алойзиус Макгахан (1844-78)², относно жестокостите на турците при потушаване на въстанието, а една година след това е издадена и втора книга (Вестервик, 1877, изд. К. Д. Екблад, 64 стр.)³, разказваща за героичната и самоотвержена борба на населението от Перушица, Батак, Панагюрище и др., както и за страшните и потресаващи жестокости, извършени от турците при потушаване на въстанието. Дневникът пък на Карл Ф. Валберг свидетелствува за това, че шведите не остават безучастни към съдаба на българския народ и по време на освободителната Руско-турска война (1877-1878 г.) когато като доброволци във финландския корпус се бият рамо до рамо с руските и финландските бойци за свободата на България.⁴ Същите доку-

---

¹ Наред с картите, славянските ръкописи, дневници и други документи, книгата съдържа и интересен преглед на тези исторически материали от проф. д-р А. Шьоберг, доц. Ула Еренсверд, д-р Алф Оберг и н.с. Ж. Дамянова, както и предговор от Улоф Исаксон, директор на историческия музей в Стокхолм.

² Ж. Дамянова, "Гласове от седем века", стр. 126.

³ Пак там, стр. 125.

⁴ Карл Ф. Фалберг (пак там, стр. 126) е участвувал в Руско-турската война (1877-1878) като лекар от началото на войната до спираше на военните действия край Сан-Стефано и на два пъти е бил награждаван с ордени за проявен героизъм.

менти свидетелствуват, че само дванадесет години след освобождението на България (1890 г.) се слага началото на доста оживени културни и научни контакти между двете страни⁵, а през 1899 година (вж. пак там, стр. 112) се подписва и първият търговск договор за внос и износ на стоки между Швеция и България, и то с "правото на най-облагодетелствуванa нация". През 1915 година се открива и българска дипломатическа мисия в Стокхолм⁶, след което търговските и културните контакти между двете страни се разширяват и задълбочават. Особено много в това отношение са допринесли проф. Й. А. Лундел (1851-1940), един от пионерите на шведските слависти, който през 1894 година пребивава в България, където изучава български език и литература и установява лични контакти с български учени, писатели, издателства и други културни учреждения; изтъкнатият шведски славист и преводач проф. Алфред Йенсен, който също посещава нееднократно България, където се среща с видния български поет П. Славейков, негов личен приятел, когото през 1912 г., в качеството си на експерт при Нобеловия комитет по славянски езици и литература, представя за Нобелова награда, и др.⁷

⁵Така например в писмото си от 23 октомври 1890 г. директорът на Университетската библиотека в Упсала пише на министъра на просветата в България за готовността да се развият научни контакти между двете страни (пак там стр. 114).

⁶Първия български пълномощен министър в Швеция е бил Александър Греков (пак там, стр. 114).

⁷Проф. Йенсен е допринесъл извънредно много за разпространяването и популяризирането на българската литература в Швеция. Той е автор на пътеписите "Кръст и полумесец" и "Славия", в които описва София и околностите, Рилския манастир, Самоков, Пловдив и др. български градове и предава впечатленията си от бита, нравите и обичаите на българите. В книгата "Славия" са поместени преводи на народни приказки и песни, както и стихотворения от Хр. Ботев, Ив. Васов, Г. С. Раковски и Л. Каравев.

Не на последно място измежду шведите, които са допринесли за взаимното опознаване на двата народа, както и за укрепване и развитие на приятелските чувства на българския народ към Швеция, породени още по време на Априлското въстание и освободителната война, е именитият шведски юрист, политически деец и държавник проф. Йостен Унден.

Проф. Унден е роден през 1886 г. в Карлстад, разположен на северния бряг на най-голямото шведско озеро Венерн. Почива през 1974 г. след продължително боледуване в Стокхолм. Бащата на Унден е бил аптекар, а майка му – домакиня. След завършване на първоначалното си и гимназиално образование Унден отива в Люнд с намерение да следва право и да се посвети на адвокатска професия, но преди това записва теоретическа и практическа философия и математика и след като получава титлата фил. канд съсредоточава вниманието си към дисциплините – национална икономика и държавно право. През 1912 год. получава и титлата юрид. кандидат и след това прави бърза научна кариера: през 1917 г. е вече професор по гражданско и международно частно право в Упсалския университет, на 31 годишна възраст е член на правителството, а през 1937 г. е назначен за университетски канцлер⁸ в Упсала и запазва този си пост до 1951 год.

Проф. Унден е автор на редица научни трудове, които го правят известен не само в Швеция, но и в други страни и му донасят много научни звания и отличия. Освен в Упсалския университет, той е избран за почетен доктор на юридическите науки в Осло, Тулуз, София и Копенхаген.

Освен като учен проф. Унден е известен и като голям държавник, виден социалдемократически деец и политик с междуна-

лов. Освен това Йенсен е написал отделен очерк за живота и делото на Христо Ботев и превежда редица негови стихотворения, превежда и издава три книги със стихове от П. Славейков и др.

⁸ Официална титла, която се дава на ректора на университета в

родна известност. Още като студент в Люнд Йостен Ундén членува в радикалната студентска организация (ЛЮГ)⁹ и през 1914 година е бил главен оратор по време на студентските протести в Люндския университет срещу една "пробуржоазна" реч на Крал Густав V, но левите си (социалдемократически) убеждения той оформя преди това, под влияние на братята си Торстен и Йоран, с които живее в Люнд, а за това не малко е допринесъл и известният по онова време стокхолмски адвокат "на бедните" Сигурд Далбек, при когото Ундén е стажувал. След завършване на университета Ундén става активен социалдемократ и през 1917 г. (едва на 31 годишна възраст) влиза в състава на коалиционното правителство (социалдемократи и либерали), под председателството на Нилс Еден. След това участва в две коалиционни и редица социалдемократически правителства – два пъти като министър на правосъдието и около 19 години като министър на външните работи¹⁰. Като министър на външните работи Ундén се проявява като непоколебим привърженик на политиката на неутралитет, и макар че неутралната шведска политика води началото си още през 1814 г., по времето на Ундén тя придобива нова характерна особеност, каквато по-рано не е притежавала, а именно – става вече морално задължение и придобива облика на доктрина. Може спокойно да се каже, че в продължение на 30 години именно Ундén оформя външната политика на Швеция и като привърженик на мира и неутралитета си спечелва международна известност и уважение. И

---

⁹ По-младите старци.

¹⁰ През 1924–1926 г. в правителството на Йалмар Брантинг като министър на външните работи; през 1932–1936 г. в правителството на Пер Албин Хансон като министър на правосъдието; през 1945 г. е отново министър на външните работи също в правителството на П. А. Хансон и запазва този си пост и в правителството на Таге Ерландер през 1962 година.

не само затова. Човек не може например да не отбележи решителната съпротива на Ундён против идеята за снабдяване на Швеция със собствено атомно оръжие, както и обстоятелството, че именно той през 1961 година изготвя и представя т.н. план на Ундён, който има за цел да предотврати разпространяването на атомното оръжие. Идеите, разработени в този план, по-късно залягат в основите на международния договор за неразпространение на атомното оръжие, който бе подписан от редица държави, включително и Швеция.

Проф. Ундён е бил постоянен член на парламента от 1934 до 1965 година, а през периода 1924-1936 г. работи активно в международния съвет и международния арбитражен съд към Обществото на народите (= ОН), където в качеството си на международен съдия и член на съвета устоява стриктно принципите на международното право и с отличната си юридическа подготовка и силно развито чувство за справедливост и обществена отговорност допринася извънредно много за успешното и справедливо решаване на редица международни спорове и конфликти като спора между Италия и Венецуела (1929 г.), спора между Швейцария и Франция (1933 г.), между България и Герция (1933 г.) и др.

Така се случва, че по хрумване на съдбата името на изтъкнатия шведски юрист и държавник се появява на два пъти в аналите на българската история след Освобождението и, което е по-важно, и в два двата случая проф. Ундён защитава законните права и интереси на младата българска държава и с това си спечелва любовта и признателността на българския народ и заслужено заема достойно място сред плеядата негови най-добри приятели като Ламартин, Тургенев, В. Юго, Граф Игнатиев, Иречек, Йенсен и др.

Първия път, когато проф. Ундён помага на България да защити своята национална чест и законни интереси е през 1925 годи-

на, когато, като представител на Швеция и съвета към ОН, активно се намесва и фактически вземайки инициативата в свои ръце допринася извънредно много за бързото уреждане на граничния конфликт между България и Гърция, който избухва ненадежно през месец октомври 1925 г. Отначало конфликтът започва с незначително спречкване между български и гръцки гранични постове в района на Демир-Капия, но скоро се разраства и придобива опасни измерения, а след нахлуването на гръцки военни подразделения на българска територия, се превръща в много сериозен между-държавен конфликт, и без енергичната намеса на международната организация (ОН) би могъл да се разшири още повече и дори да се превърне във война. Не случайно този конфликт става център на сензационни репортажи и кореспонденции световната преса, която ту със сериозна загриженост, ту с присъщ на някои западни вестници журналистически сеирджилък и сензационност, пълнят първите си страници и уводни колони с огромни, крещящи заглавия като: "Гръцки часовой застрелян от българите на планината Пелос, даже комендантът е убит!", "Гръцки гранати обстрелват Петрич...", "Гранични постове убити... Българите се оттеглят без бой...", "Англофренска интервенция?!" (Дагенс Нухетер, бр. 288 от 23.X.1925 г.), "Гърция изтегля големи войскови подразделения от Солун и ги изпраща към българската граница" (Дагенс Нухетер, бр. 289 от 24.X.1925 г.), "Риск за война на Балканите" (Афтонбладет, бр. 287 от 21.X.1925 г.) и пр. В една кореспонденция от София вестник "Афтонбладет" дава една по-обективна представа за нещата: "... на 19 октомври, пише кореспондентът на вестника, се случи един инцидент на гръцката граница близо до Демир-Капия: Един гръцки войник е преминал на българска територия и е стрелял срещу българския часовой на граничния пост. Българският часовой е убил в самоотбрана гръцкия войник, чийто труп останал да лежи на българска територия. След това от двете страни се е започнала престрелка, която е

продължила до вчера след обед, когато един офицер от българската гранична охрана е успял да установи връзка с командира на гръцкото гранично поделение в Демир Хисар за проучване на инцидента. Българското правителство е предложило на гръцкото правителство да започне незабавно проучване, за да се установи кой носи отговорност за инцидента."

Но гръцкото правителство изглежда не се е заело с разследване на случая, защото на следващия ден (23.X.1925 .) вестниците съобщават за нахлуване на гръцките войски в територията на България. "Гръцки гранати обстрелват Петрич", пише "Дагенс Нюхетер", а вестник "Афтонбладет" съобщава, че "гръцките войски, които оперират по направление към Петрич, се състоят от три батареи артилерия, със съответстващите към тях пехотински части¹¹. Войските са обстрелвали селата Марекостиново и Маринопол." Съобщава се също, че "малобройните български гранични части са отстъпили село Марекостиново", и че "гръцката артилерия е обстрелвала също така долината на Струма и открития град Петрич...". В друга кореспонденция вестник "Афтонбладет" под заглавие "Гърците 8 км. в българска територия", пише, че акцията на гръцките войски на българска територия се е разпростряла на един фронт от 20 км. и войските са навлезли 8 км. в България.

Не само шведската общественост, но и шведското правителство е следяло със загриженост и чувство на отговорност развитието на конфликта (още повече, че Швеция е била членка на съвета при ООН) и както проф. Унден, който е бил шведски представител в съвета, така и неговият помощник К. И. Вестман са считали, че съветът не трябва да наблюдава пасивно събитията, а

---

¹¹Проф. Унден пише в книгата си "Паметни бележки", 1966, стр. 96, че гръцките войници, преминали границата са били около 1000 души.

трябва незабавно и енергично да се намеси. Но понеже великите сили Англия и Франция, които също били членки на съвета и представяни в него от своите външни министри – Чембърлейн от страна на Англия и министъра на външните работи на Франция Бриан, който е бил същевременно и председател на съвета на ОН, – не предприемат нищо, проф. Ундén и Вестман влизат във връзка с генералния секретариат на съвета в Женева, като се обръщат в същото време и към правителствата на Англия и Франция, и искат международната организация да се намеси в конфликта. В отговора си обаче "водещите страни, членки на съвета", както пише в книгата си Ундén (вж. Проф. Йостен Ундén, "Паметни бележки", Бониерс, 1966 г., стр. 97) са подценили и умаловажили въпроса и искали да го "багателизират", т.е. да го потушат, тогава Швеция сериозно се заема с този въпрос и взема инициативата за свикване на международния съвет. Проф. Ундén се опитва да влезе във връзка с българското правителство, за да иска неговото съгласие, но това не се е наложило, защото българското правителство, виждайки, че конфликтът се разраства, се позовава на чл. 10 и 11 от устава на ОН и на 23 октомври 1925 година само отправя протест до международната организация и иска незабавното свикване на съвета. Едва тогава министърът на външните работи на Франция Бриан свиква съвета на ОН в Париж, за да разгледа протеста на България¹². И така, на 26 октомври 1925 година съвета на ОН открива първото си заседание в Париж и разглежда доста нашумелия в световната преса българо-гръцки граничен конфликт. От българска страна на срещата е присъствувал пълномощният министър на България във Франция Марлов, а

---

¹² За да успее да пристигне навреме за съвещанието на съвета шведският делегат Йостен Ундén пътува до Париж със самолет, което е било цяла сензация, защото по онова време още не са съществували редовни пътнически аеролинии.

Гърция е била представена от гръцкия пълномощен министър във Франция Карапанос. Външните министри на Англия (Чембърлейн) и на Франция (Бриан) са успели да убедят представителите на останалите държави, членки на съвета, първо да гласуват резолюция за незабавното спиране на враждебните действия от двете страни и за изтегляне на войските, а след това да се състави специална комисия, която да проучи причините за конфликта на самото място. След щателно проучване на обстоятелствата, при които е възникнал конфликта, комисията на съвета¹³ установява вината на Гърция и предлага известни обещания и редица военни и политически мерки за ефективизиране на граничната охрана от двете страни, за да се избягват за в бъдеще подобни инциденти. Следователно заслугата на проф. Ундѐн не е само в това, че е гласувал за резолюцията на съвета, която довежда фактически до осъждане на гръцката страна, а преди всичко в това, че въпреки намерението на някои "водещи членки" на съвета да умаловажат и дори да "багателизират" (потушат) случая, той лично взема инициативата за свикване на съвета и разглеждане на конфликта между Гърция и България, а намерението му да се свърже с българското правителство и да иска неговото съгласие, говори красноречиво за симпатиите на Ундѐн към България.

Втори път, когато проф. Ундѐн обективно защитава интересите на България, е намесата му в друг един спор пак между Гърция и България през 1933 година, когато в качеството си на председател на международния арбитражен съд фактически помага на България за справедливото учреждение на един стар, дългогодишен спор относно собствеността на голям дял от горите в

¹³ Комисията се е състояла от трима военни специалисти (един англичанин, един французин и един италианец) и двама цивилни представители – единия от Холандия, а втория от Швеция, а именно шведския пълномощен министър в Хага Адлеркреутц.

Южните Родопи, които гръцкото правителство считало за собственост на гръцки граждани и когато българското правителство е започнало да национализира тези гори, защото съгласно мирния договор са влизали в границите на България, гръцкото правителство е протестирало енергично и отнася въпроса до международния арбитражен съд, предявявайки иск за обещание в размер от 40 милиона златни франка. Като председател на арбитражния съд проф. Ундѐн се заема с това дело с присъщото му чувство за справедливост и призната юридическа компетентност. Като опитен юрист той проучва внимателно въпроса още по време на неговото възникване, т.е. преди Първата световна война и констатира, че - съзнателно или не - той не е решен и от Ньойския мирен договор (1919 г.), награпен на България от страните победителки, в който, без да се конкретизират нерешените въпроси след войната, само най-общо се споменава, че при спорни въпроси, по които страните не могат да се споразумеят, въпросът ще се решава от Обществото на народите, чрез назначаване на международен арбитражен съд. Възползувайки се именно от тая неясна клауза на договора, гръцкото правителство оспорва собствеността на България върху голяма част от горите в района на Южните Родопи, и, представяйки "документи" за собственост от гръцки поданици, предявява своите претенции за обещание. Проучвайки представените от гръцкото правителство доказателства за собственост обаче проф. Ундѐн констатира, че повечето от документите произхождат още от времето, когато Турция е имала суверинитет над въпросните земи, и че от юридическа гледна точка "страдат от известни дефекти". По искане на страните и в съгласие с членовете на арбитражния съд, делото се разглежда на два етапа: първия път съдът се занимава с чисто процедурни въпроси, т.е. дали въпросният спор е от компетенцията на арбитражния съд или не, а втория път, в присъствието на представители на България

и Гърция, делото се разглежда по същество¹⁴. След като изслушва представителите на двете страни, съдът излиза с извънредно справедлива и благоприятна за България присъда, а именно: признава за българска собственост всички гори в Южните Родопи, а исканото обещание от 40 милиона златни франка бива почти стократно намалено и сведено до сумата 475 хиляди златни франка защото оказало се, че измежду многото "дефектни" документи за собственост е имало и такива, които съдът признал за правно релевантни.

Ето как, по странен каприз на съдбата, именитият шведски юрист и държавник проф. Ундén на два пъти защитава законните права и интереси на България и с това заслужено си спечелва любовта и признателността на целия български народ. Израз на тази любов и признателност проф. Ундén получава още приживе. Тогавашната българска преса дава висока оценка на арбитражната присъда от 1933 година и пише, че тя е била приета от местното родопско население с голямо облекчение и благодарност, а представител на българското правителство е направил запитване (чрез шведския пълномощен министър в София) дали проф. Ундén би приел в знак на благодарност български орден. Ундén навярно е смятал, че това ще бъде нетактично от негова страна и е отказал да приеме предлагания му орден, но, както сам пише в книгата си (вж. Проф. Ундén, "Паметни бележки", стр. 126), последствията от този отказ са били такива, че българите са потърсили друг начин, за да изразят своето чувство на благодарност и резултатът бил наистина изненадващ:

"За да се запомни тази справедлива и човеколюбива присъда

---

¹⁴ Гърция е била представена на международния съд от известния гръцки юрист Николаос Политис, пълномощен м-р на Гърция в Париж, а представител на България е бил Теодоров, подпомогнат от известния френски юрист, професор при юридическия факултет в Париж Гидел.

от поколенията, пишат българските вестници, местното население дава на един от най-красивите планински върхове името "Професор Унден". Това народно желание е било одобрено от Министерството на вътрешните работи в София в съгласие със съответните власти".

После вестниците съобщават, че по "инициатива на Българо-шведското културно дружество и културното дружество "Родопи" в София, младият и талантив български скулптор Петър Балабанов е изработил една голяма бронзова плоча, тежаша 167 кг., украсена с българския и шведския национални гербове, която е прикрепена към една гранитна скала на връх "Професор Унден".

Бронзовата плоча съдържа следния надпис:

"През 1936 година тоя връх се нарече професоръ Унденъ, за да напомня на вѣчни времена справедливата и челоуѣколюбива присѣда, издадена от арбитѣра, назначенъ отъ Обществото на народитѣ въ Женева шведския професоръ Остен Унденъ, съ която се признава за българска собственостъ частъ отъ южнитѣ Родопи".

Планинският връх "Професор Унден" е 1775 метра над морското равнище и се намира на 73 км. от Пловдив и 98 км. от Кавала на права линия.

Проф. Унден е получил чрез Българо-шведското културно дружество в София фотография на бронзовата плоча, а освен това, - като подарък от българския народ, - и две платна с мотиви от Родопите, рисувани от изтъкнатия български художник-акварелист Константин Г. Щъркелов (1889-1961).

ЛИТЕРАТУРА

Унден: Östen Uden "Minnesanteckningar", Bonniers boktryckeri, 1966, Stockholm.

Дамянова: Живка Дамянова, "Швеция - България. Гласове от седем века", ДИ "Септември", София, 1980 г.

Дагенс Нюхетер: Dagens Nyheter бр.бр. 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295 (21-31.X.1925); 14.I.1974 г.

Афтонбладет: Aftonbladet бр.бр. 287, 288, 289, 291, 293, 294 (21-28.X.1925).